

INTERJÚ

EL KELL SZAKADNI A DÍVÁNYTÓL!

*Lénárd Kata beszélget Fónagy Péterrel
életútjáról, kutatásairól és a pszichoanalízisről*

Az interjú 2002. november 12-én készült, Budapesten, az MTA Pszichológiai Kutató Intézete alapításának századik évfordulóján tartott tudományos konferencián, amelynek Fónagy Péter is meghívott vendége és előadója volt. Alább a Magyar Tudományos Akadémia épületében magnetofonra felvett beszélgetés megszerkesztett változatát adjuk közre.

– *Mivel kezdené legszívesebben ezt a beszélgetést? Szívesen hallanánk az életútjáról – ugyanakkor kíváncsiak vagyunk a munkájához kötődő problémákra is. Persze a két témakör nehezen szétválasztható, és valószínűleg a beszélgetés során össze is fog kapcsolódni.*

– *Nagyon szívesen vagyok személyes... Kezdjük a személyes dolgokkal, az mindig érdekesebb... a többit elolvashatják a cikkekből.*

– *Az Ön neve és munkássága az utóbbi években egyre ismertebb Magyarországon is. Ennek nyilván sok oka van. Például az, hogy a kötődélméletet, a korai szelf-szerveződés elméleteit és így az Ön írásait – különösen a Gergely Györggyel való közös munkái révén – a magyar szakma is megismerhette. Életéről ugyanakkor nem sokat tudunk, legfeljebb áttételesen, édesapja – Fónagy Iván¹ – sorsán keresztül sejthetünk valamit. Ó igen ismert Magyarországon is – 1997-ben épp a Thalassában jelent meg vele interjú – a mágiakönyve² és a nyelv dinamikájával³ kapcsolatos írásai révén.*

¹ Fónagy Iván akadémikus, egyetemi tanár. Párizsban élő nyelvtudós és pszichoanalitikus. Erős Ferenc és Szilasi Judit készítette vele interjút 1997-ben. Lásd: *Thalassa*, 1997/2–3. 42–59.

² Fónagy Iván: *A mágia. A titkos tudományok története*. Tinódi, Bp. 1989. (A Bibliotheca kiadónál 1943-ban megjelent kiadás hasonmása).

³ Fónagy Iván: *A halálöszton és a nyelv dinamikája*. *Thalassa*, 1997/2–3. 33–42.; Fónagy Iván: *A költői nyelvről*. Corvina, Bp. é. n.

Azt is tudjuk, hogy édesapjának neves magyar analitikusai voltak, aktív kapcsolatot tartott fenn a pszichoanalitikus körökkel, és Párizsban maga is pszichoanalitikussá vált. 1967-ben a családjával – így valószínűleg Önnel együtt – kikerült Párizsba. Hogyan kezdődött az Ön élete?

– Itt születtem Budapesten, a János Kórházban, itt éltem tizenöt évig, aztán 1967-ben a szüleimmel együtt kimentem Párizsba. Édesapám, aki mindig is nagy anglofil volt – azt gondolta, hogy ami angol, az jobb, mint ami francia vagy magyar –, átküldött Londonba. Úgy vélte, ott jobb életem lesz, jobb iskolákat találok majd – de csak részben volt igaza. Nagyon boldogtalan voltam ott, tizenöt évesen, egyedül Londonban, hiszen nem beszéltem angolul. Kezdetben egy nagyon rossz iskolába jártam, amire Lévy Kata⁴ – akit apám ismert – isten tudja hogyan bukkant. Biztosan nagyon nehéz volt Párizsból meg Budapestről jó londoni iskolákat találni. Egyetlen jó dolog volt benne, hogy lehetett focizni – az első tizenöt évemet ugyanis focizással töltöttem Budapesten, a grundon, a Szilágyi Erzsébet fasor közelében. Ez a focitudás nagyon jól jött ebben az angol iskolában, ez mentett meg. Aztán átmentem egy másik, laza iskolába, olyan diákok közé, akik azért kerültek oda, mert az előző iskolájukban nem ment nekik a tanulás. Itt azonban nehezek voltak a vizsgák, egyikén sem tudtam átmenni, és depressziós lettem. Így kerültem analízisbe.

– *Hová?*

– Az Anna Freud Intézetbe, ahol egy csodálatos analitikushoz, Anne Hurryhoz kerültem. Nem hiszem, hogy ismeri, nem híres – de megmentette az életemet. Ott voltam tizenhét évesen, borzasztó depresszióban, de jártam hozzá három és fél-négy évig, hetente ötször. Azóta több analízisem is volt, de messze ez volt a legjobb. Amikor befejeződött, már egyetemre jártam.

– *Melyik egyetemre?*

– Ez érdekes dolog. Angliában nagyon nehéz bejutni jó egyetemre rossz vizsgaeredményekkel, és nekem borzalmasak voltak az osztályzataim. Szóval, nem volt könnyű, de szerencsére az, aki a felvételi interjút csinálta velem, értette, amit én akkor még nem, miszerint valakinek lehetnek gondjai a vizsgákkal anélkül, hogy teljesen hülye lenne. Így hát felvettek, és utána már könnyen ment a tanulás. A pszichológiai karra jutottam be. Nagyon szerettem a laboratóriumi munkát, a neurofizioló-

⁴ Lévyiné Freund Kata: pszichoanalitikus, a Magyar Pszichoanalitikus Egyesület tagja.

giai vizsgálódásokat és kísérleteket, ezért a doktori téziseimet is e kutatásokhoz kapcsolódva készítettem el.

– *A szülei sugallatára ment annak idején, tizenhét éves korában, analízisbe?*

– Először ők akarták, hogy menjek, de hiába küldtek, én nem mentem – ez valószínűleg kamaszos dolog volt –, később meg már én akartam. És amikor már én akartam, a saját döntésem alapján el is mentem.

– *Tudjuk, hogy a szülei Párizsban – és előzőleg Magyarországon is – pezsgő szellemi közegben éltek. Itthon – többek közt – Hollós István, Pfeifer Zsigmond, a párizsi időkben Lacan, az Ábrahám–Török házaspár, Grünberger Béla, Jacobson tartozott a szakmai-baráti körhöz. Hogyan befolyásolta Önt ez a szellemi közeg, hogyan hatott a munkájára?*

– Ismertem a Török házaspárt és Jacobson is, de a pszichoanalízis nem érdekelt igazán. Sokkal jobban izgattak a neurofiziológiai jelenségek. Hogy miképp jutottam el mégis a pszichoanalízishez? A doktorátus után állást kaptam az egyetemen: pszichopatológiát kellett tanítanom.

– *A University College of London volt ez az egyetem?*

– Igen. Az életem nagyrészt a UCL-hez⁵ kötődik, ma is ott dolgozom. S miközben a pszichopatológiát tanítottam, elkezdett érdekelni a pszichoanalízis.

– *Hány éves volt akkor?*

– Huszonhat. A tanítás mellett ekkor vágtam bele egy klinikai pszichológiai képzésbe, és már mint klinikai pszichológus kezdtem el a pszichoanalitikus képzést.

– *Hányban járunk, mikor volt ez?*

– 1981–1982-ben.

– *Az angol pszichoanalízisről köztudott, hogy két rivális iskolája volt, s van talán ma is: az Anna Freud-i, illetve a Melanie Klein-i. Ezek mellett volt az úgynevezett „függetlenek” csoportja, ahová Winnicott is tartozott, aki sokat tett azért, hogy a két rivális iskola közelebb kerüljön egymáshoz. Ön hogyan látja az angol pszichoanalízis mai helyzetét? Hova tartozónak érzi magát?*

– Az Anna Freud-féle iskolához; az Anna Freud Centerben is dolgozom.

– *Ez a munka, mely az Anna Freud Centerben zajlik még ma is, egyfajta Anna Freud-i elköteleződést jelent a kleiniánusokkal szemben?*

⁵ University College London

– Hát, igen. Tudja, ez nehéz ügy, amivel nekem sok bajom volt, és van ma is. Mert Anna Freud-i szempontból én nagyon kleiniánus vagyok, viszont a kleiniánusok nézőpontjából nem vagyok igazán az. Az Anna Freud-féle iskolán belül pedig van egy csoport, melynek tagjai nem szeretik az én munkámat.

– *Melyik részét nem szeretik?*

– Hát, erre nehezen tudok válaszolni. Mert amit mi csináltunk Mary Target-val,⁶ az szerintem Anna Freudból következik, arra van építve, amennyiben ez egy fejlődés-lélektani perspektíva. Ugyanakkor vannak, akik ezt nem így látják, szerintük ez az Anna Freud-i gondolkodás eltorzítása.

– *Munkájának pontosan melyik részére gondolnak?*

– Például a mentalizációra, a transzgenerációs traumaátvitelre. Úgy gondolják, ezek nem igazán Anna Freud-i témák. Végül is sem Anna Freud, sem Melanie Klein nem szerette John Bowlbyt. Hogy miért nem? Ez érdekes kérdés. Bowlbyt a valóság érdekelte, akárcsak Ferenccit, de Kleinnél nem a valóság, hanem a fantázia a fontos.

– *Mennyire éles az ellentét a különböző csoportok között a mai pszichoanalízisben?*

– Szerintem ma sokkal komplikáltabb a helyzet, bár mások szerint nem annyira bonyolult, mondván: vannak kleiniánusok és nem kleiniánusok. De van a Független Csoport is, ami bonyolult ügy, mert hiába definiálja magát csoportként, ha minden tagja önálló...

– *Eddig azt hittem, hogy a Független Csoport függetlensége az „annafreudisták”-tól és a kleiniánusoktól való függetlenséget jelenti.*

– Ez régebben így is volt, de az utóbbi időkben ez az elnevezés már a mindenkitől – például Winnicott-tól – független önállóságot is jelenti. Winnicott nagy gondolkodó volt, remek dolgokat írt és sokan hisznek benne, köztük én is – de sajnos nincs egy igazi winnicotti iskola, míg az Anna Freud-i szétesett. Én most az úgynevezett – már a nevében is elmentmondásos – „Contemporary Freudian”⁷ csoport tagja vagyok, mely

⁶ Mary Target, angol pszichoanalitikus és kutató, a University College of London munkatársa. Fónagy Péterrel számos közös közleményük jelent meg, melyből néhány magyar nyelven a *Thalassában* jelent meg. Lásd: Fónagy, P.–Target, M.: A kötődés és a reflektív funkció szerepe a fejlődésben. *Thalassa*, 1998/1. 9. 5–44.; Target, M.: A kötődés reprezentációja súlyos személyiségzavarban szenvedő betegeknél: szempontok a terápiás gyakorlathoz. *Thalassa*, 1998/1. 9. 44–56.

⁷ „Kortárs Freudianusok” Csoportja

alapvetően Anna Freud nézeteit vallja. Ez az elkötelezettség azonban sok nehézséget jelent számomra, ugyanis nem vagyok teljesen „annafreudista”. Anna Freud annak idején – különösen Kleinnel szemben sok szempontból – nagyon fontos megállapításokat tett, sok olyat is, amit mi is beépítünk a teóriánkba, azonban sok olyasmit is írt, amit ma már nem fogadunk el. Ő írt például először – még Bowlby előtt – az attachementről, amikor megfigyelte, hogyan viselkednek a koncentrációs táborból kikerülve azok a gyerekek, akik a szabadulásuk után együtt maradtak. Nagyon sok mindent megfigyelt és észrevett, de valahogy nem tudott eléggé eltávolodni, messze menni az apjától, és ez megnehezítette számára a teoretizálást... Egyszer egy „Contemporary Freudian” csoporton azt mondtam, hogy számomra Anna Freud unalmas. Hát, ezt lehet, hogy nem kellett volna... bár szép dolog az őszinteség, de sajnos a pszichoanalízis számára túlságosan fontos az ősök tisztelete.

– *Totem és tabu?*

– Igen. Nem mondhatjuk azt, hogy Anna Freud unalmas, mert Anna Freud nem lehet unalmas. Én azonban nem hiszek az ilyesmben. Nem biztos, hogy húsz évet kell várni ahhoz, hogy az írásaim elévüljenek, de rosszul érintene, ha húsz év múlva nem lenne unalmas mindaz, amit írtam. Ugyanis ha valami igazat írtam, akkor azt ki fogják emelni, az beleépül mások gondolataiba, tovább hat, és abból majd születik valami más. Valahogy a pszichoanalízisben állandóan újra fölfedezzük a dolgokat – de az is előfordul persze, hogy nem egyértelműen vannak megfogalmazva a tételek, nem világosak, így mindenki mást láthat bennük, és mindig valami újat is találhat.

– *Ehhez kapcsolódóan szeretném megkérdezni, milyennek látja a budapesti iskola megítélését, elismertségét ma? Ez azért fontos kérdés, mert Ferenczi Sándor, Bálint Mihály, Hermann Imre gondolataival gyakran anélkül találkozhatunk a különböző elméletekben, hogy a budapesti iskolát egyáltalán megemlítenék. Mit gondol: vissza kell térnie egy tudományos elméletnek állandóan a gyökerekhez? Ha jól láttam, Ön se nagyon hivatkozik magyar szerzőkre...*

– Őszintén úgy vélem, hogy Magyarország nagyon fontos volt, és az is fontos, hogy – Bálinton keresztül – Ferenczi, valamint Hermann gondolatai kijutottak az országból és mások felhasználták őket. Hogy fontos-e tudni, mi honnan származik? Természetesen igen, ha az ember pszichoanalízis-történettel foglalkozik. És hogy nekem is fontos lenne a magyar analitikusokra hivatkoynom? Édesapám szerint igen, és mindig kérdezi is, hogy miért nem teszem. Én pedig ilyenkor azt mondom neki, hogy

„miért kérdezed”? Ez talán ödipális dolog nálam: Ferenczi és Hermann valószínűleg apám szellemi örökségét jelképezik számomra, s én inkább egy új ágat akarnék. Hogy ez az ág nem igazán új? Az új ágban való hit narcisztikus illúzió, amely minden soron következő generációt elkápráztat. Apám narcisztikus illúziója szerint mindennek alfája és ómegája a budapesti iskola. Márpedig egyik illúzió se jobb a másiknál. A tudomány szempontjából szerintem nem lehet levédeni az ötleteket és a gondolatokat. A szavakat talán igen, de a szellemi fölfedezéseket semmiképp. Szerintem az nem tragédia, ha nem mindenki tudja pontosan, hogy ez meg ez a gondolat honnan, kitől ered – sokkal fontosabb lenne, hogy a mai magyar pszichoanalízis új szárnyakat kapjon, s ismét feltalálja magát.

– *Milyen új „szárnyakat” tud elképzelni a mai magyar pszichoanalízis számára?*

– Sok érdekességet feltárhatna most a magyar pszichoanalízis például a társadalmi folyamatokról, a politikai változásokról itt, Magyarországon, merthogy a többi posztkommunista országban a szocializmus alatt nemigen létezett ez a tudomány. Ilyenformán a magyar pszichoanalízis különleges helyzetben volt és van ma is. A társadalmi változások pszichoanalitikus szempontú feldolgozása szerintem fontosabb lenne, mint az, hogy Ferenczi, Hollós, Pfeifer, Bálint vagy Lévy Kata miket írtak valamikor. Persze ez is érdekes lehet – engem különösen Ferenczi érdekel, az ő gondolatait nagyon eredetinek tartom. Ferenczit most kezdik újra felfedezni, eddig nem volt túl ismert, mert Ernest Jones sokat tett Ferenczi ellen. Egyébként az angliai egyesületben egyre többet hallani arról, hogy Jones pedofil volt, de ez persze nincs bizonyítva.

– *Pedig ez fontos új aspektust kínál a Jones–Ferenczi viszony rekonstrukciójához. Tudvalevően Jonest Ferenczi analizálta. Érdekes lenne tudni, vajon mi derült ki Jonesról az analízisben, ez vajon kiderült-e...*

– Igen, én is erre gondolok. Elképzelhető: Jones nem tudta megbocsátani Ferenczinek, hogy tisztában van a gyöngéivel. Persze minderre még nincs bizonyíték, ez csak spekuláció – de aktív spekuláció –, ám a gyanú mindenesetre fennáll. Összetett kérdés, miért lett olyan rossz az árfolyama Ferenczinek, Jonesnak pedig miért olyan jó – de ez is benne lehet. Ferenczi szerintem nagy ember volt: az első igazi orvos-analitikus, aki igazán fontosnak tartotta, hogy a betegek meggyógyuljanak. Számomra jelen pillanatban Ferenczi munkájának legfontosabb részét a technikai újítások jelentik.

– *Összekapcsolhatónak tartja a pszichoanalitikus technika kérdéseit a pszichoanalízis jelenlegi helyzetével?*

– Teljes mértékben. A mai pszichoanalízis egyik legnagyobb problémáját éppen abban látom, hogy a pszichoanalízis mint technika száz év alatt lényegében nem változott, miközben a pszichoanalízis mint teória, teljesen átalakult. Az elmélet és a technika összhangjának megbomlása tarthatatlan. A diszharmónia okát abban látom, hogy tulajdonképpen a technika legalizálja, ki a pszichoanalitikus. Akihez hetente négyszer-ötször jön a beteg, és díványt használ, az analitikusnak minősül. Teljesen mindegy, mit csinál a beteggel. Elég a heti három, négy, öt alkalom és a dívány. Emiatt aztán a technika is alig változott. Aki megváltoztatta a technikát – mint például Ferenczi –, azt kizárták, s nem tekintették többé pszichoanalitikusnak. Szerintem ez az egyik legnagyobb probléma, mert így a pszichoanalízis eredményeit, felfedezéseit mások használták fel.

– *Más pszichoterápiás megközelítésekre gondol?*

– Igen, sokan használják a pszichoanalízis eredményeit, de most konkrétan a más típusú terápiákra – például a kognitív- vagy a viselkedésterápiákra – utalok.

– *Vagyis arra, hogy a pszichoanalízis technikai rugalmatlansága a pszichoanalízis belső fejlődése szempontjából öngól volt?*

– Pontosan, úgy látom, ez nagy öngól volt. Szerintem fel kellene szabadítani a pszichoanalízist, hogy mindenki kísérletezhessen, ahogy annak idején Ferenczi tette. Végül is az a cél, hogy jobban tudjuk gyógyítani a betegeinket. A technika fejlesztése és új technikák kialakítása a következő lépés a pszichoanalízis számára: tovább lépni a díványtól, a szabad asszociációtól és az interpretációtól.

– *Vannak ilyen irányú törekvések a mai pszichoanalízisben. A Boston munkacsoport⁸ például kifejezetten a pszichoanalízis interpretáción túli lehetőségeit⁹ kutatja...*

– Igen, csak azt hiányolom a Boston csoport nagyon érdekes és fontos munkájából, hogy nem térnek ki pontosan a technikai következményekre, hogy pontosan mit és hogyan kell másképp csinálni a betegeinkkel. Ezt az analitikusok nem merik leírni, mert attól félnek, hogy ki-

⁸ ‘The Boston Process of Change Study Group’ – Tágjai: Stern, D., Sander, L., Nahum, J., Harrison, A., Lyons-Ruth, K., Morgan, A., Bruschiweiler-Stern, N., Tronick E. Z.

⁹ Non-interpretive mechanisms in psychoanalytic therapy: The „something more” than interpretation. 1998. ‘The Boston Process of Change Study Group’ – Stern, D., Sander, L., Nahum, J., Harrison, A., Lyons-Ruth, K., Morgan, A., Bruschiweiler-Stern, N., Tronick E. Z.: *International Journal of Psychoanalysis*, 79. 903–921.

kerülnek a pszichoanalitikus körből. A félelem viszont akadályozza a fejlődést. Túl kéne jutni ezen a zsákutcán...

– *Sok oldalról sokféle vád éri a pszichoanalízist. Egyesek szerint episztemológiai válságban van, mások úgy vélekednek, egyre inkább elit gyógymóddá válik. Ugyanakkor az is érzékelhető, hogy új hajításokat, támasztékokat kap többek közt a filozófiától, illetve az empirikus csecsemő-megfigyelésektől. Talán ennek mentén elindulhatna az újraszerveződés.*

– Ez egészen biztosan így lesz, de két nagy problémát látok. Az egyik az, hogy nagyon gyorsan fejlődnek a tudománynak azok az ágai – például a genetika, a fiziológia, az idegtudomány –, amelyek fontosak lehetnek a pszichoanalízis számára, és amelyekkel kapcsolatba kellene kerülnie. Ez azonban csak akkor lehetséges – és szerintem itt a második probléma –, ha a pszichoanalízis kicsit világosabbá válik, mint teória. Tudniillik egyelőre nincs egységes elmélete a pszichoanalízisnek. Sok irányzat van, amelyeket mind pszichoanalízisnek hívunk, és több könyvtárnyi anyag összegyűlt már. Ezeket bizony racionalizálni kellene. Azt nem tudom, hogy a racionalizációt ki és hogyan fogja elvégezni, de a munkát feltétlenül szükségesnek látom. A racionalizációnak pedig párhuzamosan kell haladnia azzal az alapvetően fontos folyamattal, amelynek során a pszichoanalízis kapcsolatba kerül más, fejlődő tudományágakkal.

– *Léteznek már ilyen integratív törekvések. Egyre többet lehet hallani új irányzatokról, például a neuro-pszichoanalízisről.*

– Igen, de ez egyelőre ott tart, hogy a neurofiziológia szempontjából tekintünk a pszichoanalízisre, és azt vizsgáljuk, hogy egy adott neurofiziológiai megfigyelés melyik pszichoanalitikus gondolattal van kapcsolatban. Érdekesebb lesz majd, ha pszichoanalitikus megfigyeléseket tudunk felmutatni az idegtudománynak, és azt mondjuk, hogy fiziológiai szempontból nézzük meg ezt és ezt. Mondok egy példát. A kötődésről sok mindent tudunk, sok olyasmit is, ami neurofiziológiai szempontból érdekes lehet. Ilyen például az, hogy egy anya miről ismeri meg saját csecsemője sírását, hogyan különbözteti meg a többi gyerek sírásától, és eközben hogyan alakulnak például a reprezentációk az agyban. Az a kérdés, hogy miként alakulnak az agyi folyamatok, amikor az anya a saját, illetve amikor az idegen gyereket hallja, és hogyan befolyásolja a saját csecsemőjével való kapcsolat az agyi folyamatokat. Nagyon fontos kérdés, hogy milyenek az agyi folyamatok, amikor kapcsolatban vagyunk valakivel, és hogy például a gyerekkori kapcsolataink hogyan befolyásolják a fejlődést. Ez többek között például a határeseti betegeknél is segítheti annak a megértését, hogy miért nem működnek

olyan jól a kapcsolatok az ő esetükben Nagyon sok mindent tudunk a betegekkel való kapcsolatunk és a megfigyeléseink alapján, amit az idegtudomány nem tud. Tudjuk például, hogy mi működik, illetve mi nem működik betegeink gondolkodásában. Ezért képes segíteni a pszichoanalízis más tudományoknak.

– *Említette a határeseti betegeket. Velük nagyon sok írásában foglalkozik. A mentalizációs deficittel, a dezorganizált kötődéssel kapcsolatban sokat ír róluk. Hogyan vált a borderline dinamika ennyire központi részévé a munkájának?*

– Ilyen típusú betegeim voltak. Ezeket a – leginkább erőszakos férfi – betegeket senki más nem akarta kezelni, csak én.

– *Hogyan lett ebből elmélet? Hogyan született meg a kapcsolat a borderline betegek és a kötődéselmélet, illetve a tudatelmélet között?*

– Mindez egyszerre, párhuzamosan történt. Csecsemőkkel foglalkoztam, mint kutató, határesetekkel mint analitikus, és észrevettem, hogy a kettő összekapcsolható. Persze nem én voltam az első, és nem is az utolsó, akinek ez eszébe jutott. Nagy szerencsém volt, hogy mind a csecsemőkísérleteket, mind az analízist egyidejűleg csinálhattam. Szóval egyszerre tanítottam, kísérleteztem és analizáltam.

– *Ebben az időben gyerekekkel vagy felnőttekkel végezte a terápiákat?*

– Annak idején gyerekekkel és felnőttekkel is, gyerekanalízisben is képzett vagyok. Pillanatnyilag nincs gyerek páciensem, most főleg felnőtteket kezelek. Régebben, elég sokáig csináltam gyerekekkel is terápiát. Most van egy betegem, akit még gyerekként kezeltem, és közben felnőtt.

– *A kötődéselmélet hogyan lett ennyire központi része munkásságának?*

– Mindig nagyon érdekelt a kötődés témaköre, és szerencsére lett két kiváló diákom, egy házaspár, akit ugyanez izgatott. A Steele házaspár kifejezetten azért jött hozzám, hogy együtt dolgozzunk a kötődéselméleten. Így született meg a laboratórium Londonban, s az ott elkezdett munka ma is folytatódik. Azóta már ők is az egyetemen dolgoznak, nagyon jól, és most már „everyone is happy”.

– *Munkájuknak jelentős részét a transzgenerációs traumaátvitel modellje alkotja. Említette, hogy ismeri az Ábrahám–Török házaspárt. Lát-e kapcsolatot a traumaátvitel kötődési elmélete és az Ábrahám–Török házaspár által kidolgozott transzgenerációs fantomelmélet¹⁰ között?*

¹⁰ A transzgenerációs fantomról lásd: Ábrahám Miklós–Török Mária: Rejtett gyász és titkos szerelem (részletek *A burok és mag* című könyvből). *Thalassa*, 1998/2–3. 9. 123–157.

– Visszamenőleg persze látok, de visszamenőleg könnyű látni a kapcsolatokat. A pszichoanalízisben mindenki újra felfedezi a spanyolviaszt. Én mindig azt mondom, hogy nincs semmi eredeti abban, amit csináltam. Ami talán mégis új, az a tudatelmélet és a kötődélmélet összekapcsolása, amelyről úgy találtuk, hogy segítségével jobban érthetőek a határeseti kórképek. Ebből az ötletből lett aztán az elmélet, mely szerint a trauma és a mentalizáció negatív kapcsolata összefügg a határeseti problémákkal.

– *Időközben nagy karriert futott be ez az elmélet.*

– Igen, mások is hivatkoznak rá, elfogadták. Van, aki újraírja, van, aki idézi – „ahogy ezt Fónagy megírta” –, mások másképp használják. Attól nem leszek se boldogabb, se kevésbé boldog, ha megtalálom magam valaki másnak a bibliográfiájában.

– *De ha valaki másnak a szemében megtalálja magát, attól boldog...*

– Igen, attól is... Nagyon szeretek dolgozni és nagy szerencsém van, hogy azt csinálhatom, amit szeretek, és nem kell olyasmit csinálnom, amit nem akarok. Ez csodálatos.

– *Akkor az a tizenöt éves boldogtalan fiú, aki annak idején Londonba került...*

– ...most már boldog.

– Azóta, 1968 januárja óta folyamatosan Londonban él?

– Igen, bár az elején nehéz volt. Nem értettem, miért kell nekem Londonban lennem, amikor a család többi tagja mind Párizsban él. Abban igaza volt az apámnak, hogy könnyebb volt valami újat kezdenem Londonban, mint mellette, Párizsban. Így sem ment könnyen, mégis könnyebb volt. Különben nagyon szeretem Londont, illik a természetemhez.

– *A szülei azóta is Párizsban élnek?*

– Az apám igen. Anyám meghalt, márciusban.

– *Idén márciusban?*

– Igen... Ő franciatanár volt Budapesten egy gimnáziumban, aztán Párizsban könyvtáros lett... És nagyon kedves nő volt, aki nekem nagyon mély, ödipális szerelmem volt. Apám is, én is nagyon szomorúak voltunk, amikor meghalt.

– *Testvére van?*

– Egy nővérem. Párizsban él, nyelvészetet tanít. Ő boldog ember, mert nagyon szeret tanítani, és nem akarja felfedezni a spanyolviaszt. Jó élete van, szeret élni, és bármi történik vele, nagyon jól bírja. Mi, apámmal nehezebben bírjuk, ha valami váratlan történik.

– Édesapja a vele készült interjúban¹¹ az Ön, vagyis „Péter fia” munkájáról beszélve nagyon szép szóval „visszasugárzásnak” nevezte az érzelmi visszatükrözést.

– Igen, ez a gyerek önmagának való visszasugárzása.

– Szeretném, ha beszélne kicsit erről a „visszasugárzásról”. Egyik írásában olvashattuk, hogy a klasszikus descartes-i idézetet – „gondolkodom, tehát vagyok” – úgy kellene Ön szerint kiegészíteni, hogy „gondolkodnak rólam, tehát vagyok”.

– Igen, ez nagyon fontos, és szívesen beszélek erről, de ez könnyebb nekem angolul, megtenné, hogy lefordítaná?¹² Az ágens-szelf fejlődése azzal a gondolattal kapcsolható össze, hogy mindannyiunknak szükségünk van arra, hogy valaki gondolkozzon arról, amit mi gondolunk. A gyerekek szempontjából ez úgy fogalmazható meg, hogy szüksége van valakire, aki az elméjében tartja az ő elméjét. Ez ahhoz is kell, hogy kiemelkedhessen egy gondolat, amely aztán oki jelentőségre tehet szert, és valamiféle akcióba lehet majd átfordítani. Ha nincs valaki, aki így gondolkodik arról, hogy mi mit gondolunk, akkor saját gondolataink más státuszúak és más funkciójúak lesznek, és nem biztos, hogy segíteni tudják a fejlődést. Ez pedig különböző problémákat okozhat.

– Ebből szokta levezetni a szimbolikus reprezentációk hiányát?

– Részben igen. De nemcsak a reprezentációk hiánya lehet egy ilyen fejlődés eredménye, hanem különféle torzulások, deformítások is létrejöhetnek. Ilyenkor maga a képesség torzul, a kellő reprezentációk kialakulásának folyamata szenved zavart. Mindez akár a narcisztikus, akár az antiszociális karakter kialakulásával hozható összefüggésbe. De végeredményben minden mentális zavart meg lehet érteni, ha az elme saját magáról és saját termékeiről való téves koncepciók keretében gondolkodunk. Vagyis minden a metakogníció zavara. Ha az elme képtelen interpretálni azt, amit saját maga létrehoz, az számtalan pszichológiai zavarhoz vezethet. És ez – vagyis az elme saját tartalmainak a megértése – nagymértékben függ a korai kapcsolatoktól, a korai szelf-másik kapcsolatoktól. Ugyanis ha a másik csak fizikailag elérhető, de pszichológiailag nem, akkor az elme sosem fog igazán ismerni és érteni. Számomra minden pszichoterápia, a pszichoanalízis *par excellence*, de minden valóban működő egyéb pszichoterápia ezeket a folyamatokat szó-

¹¹ Lásd: *Thalassa*, 1997/2–3. 42–59.

¹² Az itt következő mondatok részben magyarul, részben angolul hangzottak el.

lítja meg. Vagyis megkísérli kijavítani az elme saját termékeiről alkotott téves percepciókat és téves értelmezéseket. Mindezt én rendkívül fontosnak és érdekesnek találom, ami egy átfogó elméleti keretbe is illeszthető. Erről sokat írtunk már, Mary Target-val, Gergely Györggyel, Steele-ékkal is, és persze továbbra is dolgozunk a témán.

Szeretnék a Gergely Györggyel és a Mary Target-val való együttműködéséről is beszélni, mert mindkettő nagyon fontos számomra. Mary Target-val egy egyetemen dolgozunk. Mi úgy dolgozunk együtt, hogy nagyon nehéz lenne pontosan különválasztani, melyikünk mit csinál, melyiküktől származik egy ötlet. Együtt írunk – a szó szoros értelmében: ugyanazon a gépen; egyszer az egyikünk ír, míg a másik beszél, máskor fordítva, és az eszmecserék során fejtjük ki a gondolatainkat. Nagyon sokat beszélgetünk a betegeinkről. Érdekes a mi közös munkánk, mert egészen másfajta háttérrel rendelkezünk; ő egy régi angol kvéker családból származik. Ez, úgy tűnik, inkább hasznos a közös munka szempontjából, mert így másképp, eltérő perspektívából látjuk a dolgokat.

Gergely Györggyel ugyanazon az egyetemen tanultunk Londonban, és kezdetben nem is ismertük egymást. Később évekig csak angolul beszéltünk, mostanában váltottunk át a magyarra. Egyszer valahol együtt ebédeltünk, és akkor, teljesen véletlenül derült ki, hogy ugyanazon a témán dolgozunk. Nagyon sokat tanultam tőle; szerintem messze ő az egyik legtehetségesebb pszichológus, olyan „developmental fajta”, nagyon erős filozófiai és fejlődéstani érdeklődéssel. Írtunk együtt egy könyvet,¹³ és sokat dolgozunk együtt.¹⁴ Rengeteg inspirációt köszönhetek neki és a betegeknek is.

– *Mit tanult tőle?*

– Sok mindent, de leginkább a primitív gondolkodás bizonyos fejlődési előzményeit.

– *Milyen értelemben használja itt és most a „primitív gondolkodást”?*

– Például a teleológiai gondolkodást értem alatta. Ez is Gergely György ötlete volt: ő ennek a kifejezésnek az „apja”. A mostani munkánk talán a mentalizációnál is érdekesebb lesz. Sosem voltam elégedett

¹³ Fonagy, P.–Gergely, G.–Jurist, E.–Target, M. (2002): *Affect-Regulation and Mentalization: Developmental, Clinical and Theoretical Perspectives*. New York: The Other Press.

¹⁴ Lásd többek közt magyar nyelven: Fonagy, P.–Target, M.–Gergely Gy.: A kötődés és a borderline személyiségzavar. *Thalassa*, 2001/1. 12. 21–51.

önmagában a tárgykapcsolat-elmélettel, mert nem ad magyarázatot arra, hogy miképp fejlődik ki a szelf, és hogyan alakul ki végül az a képesség, hogy az ember tudja a *valami* és a *valaki* közti különbséget. Engem az érdekelt, hogy a fejlődő gyerek hogyan és mikor érti meg, hogy a tárgy nem egyszerűen fizikai tárgy, hanem azt másképp kell kezelni. Ez talán bele van építve a gyerek agyába, és hatalmas előrelépés, amikor ez megtörténik, mert ekkortól a tárgynak már nem csak funkciói és jellemzői lesznek a szemében, hanem saját elképzelései is. Ilyenkor például a tárgyra nézve, a tárgy által más dolgot is észre lehet venni, és az is látható, hová néz a tárgy. Hasonlóan a szociális referenciához, amikor tárgyra nézek, és abból információt kapok valami másról – ha ez megtörténik, akkor ez már nem fizikai tárgy. Ennek a kialakulása a szelf fejlődésével kapcsolatban nagyon érdekel, most ezen dolgozom. Például vannak olyan betegek, akiknek nincsenek tárgyai. André Green ír például erről a tárgynélküliségről a „halott anya” koncepciójában.¹⁵ A „halott anya” eredménye a tárgynélküliség. Én is valami ilyesmire gondolok. Amikor a tárgyak más minőséget kapnak, archaikus jellegűekké válnak, archaikus tárgyak lesznek. Ez azt jelenti, hogy ezek a gyerekek vagy betegek nem tudnak különbséget tenni a fizikai tárgyak és az emberek között. Bizonyos tulajdonságok alapján persze egyfajta különbséget képesek tenni köztük, de azt nem értik, hogy abban az értelemben különböznek – és ez alapján más minőségűek –, hogy egy emberi tárggyal kapcsolatba lehet kerülni. Nem tudják, hogy egy emberi tárgyra másképp lehet tekinteni, mert azal kapcsolatban lehet lenni. Gergely Györggyel közösen most ezt a jelenséget tanulmányozzuk; ő kísérleteket dolgoz ki, engem a patológiai vonatkozása érdekelt, hogy kiderüljön, igazából mi és hogyan történik ezekkel az emberekkel. Ők ugyanis mások, mint a határeseti betegek. Ezeknek az embereknek nincsenek tárgyaik: ők a halálösztön betegek. Persze nem kell hinni a halálösztönben ahhoz, hogy az ember elismerje: létezik ez a jelenség, ez a fenomén, amikor egy ember arra van beállítva, hogy ne is éljen, illetve az élet, amit él, az nem élet, nem igazi élet.

– *Olyan ez, mint a hamis szelf?*

– Nem, nem az. André Green szerintem ezt jól leírta, és nekem is vannak ilyen betegeim. Ezek a betegek meg akarnak halni, talán öngyilkosok is lesznek, vagy lehetnének...

¹⁵ Green, André (1983): The dead mother. In: A. Green: *On private madness*. London, Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis.

– *A destrukció másképp működik náluk, mint a borderline betegeknél?*

– Igen. Az ő destrukciójuk nem olyan manipuláció, mint a borderline-oké. A borderline beteg, ha egyedül maradna, nem biztos, hogy öngyilkos lenne. De a halálöszönbetegek magukra maradvá is destruktívak. Nehéz velük dolgozni, mert nincsenek sem külső, sem belső kapcsolataik. Pontosabban, másfajta kapcsolatban élnek. Pontosan ezt akarjuk megérteni fejlődési szempontból, hogy milyen az a fejlődés, gyerekkori kapcsolat, amikor nem jön létre az a fejlődési előrelépés, hogy értsék azt, ha valaki más tud valamit egy harmadik dologról. Ogden¹⁶ ír erről, de nem egészen világosan, amikor a harmadikról beszél. Engem mindebből a halálöszön érdekel igazán.

– *Metaforaként használja a halálöszönt?*

– Igen, teljes mértékben. Arra gondolok, amikor a beteg nem akar meggyógyulni, nem akar élni, nem akar velem lenni, nem lép kapcsolatba. Rendesen jár a terápiára, de csak azért, hogy meghalhasson.

– *Az ilyen betegre mondják – viszontátvételi alapon –, hogy passzív-agresszív?*

– Igen, például lehetnek ők is. Ezek azok a betegek, akik olyasmiket mondanak, hogy „*I have nothing to say*”, hogy „nincs mit mondanom”.

– *És mi történik közben belül?*

– Éppen ez az: nem tudjuk, hogy mi van belül. Ez a következő probléma...

– *Akkor, ha jól értem, nem egyszerűen mentalizációs deficitről van szó.*

– Nem. Lehetséges, hogy beletesszük majd abba a teóriába, de egyelőre az az érzésem, hogy ez sokkal alapvetőbb dolog, mint a mentalizáció; talán egy előző stádium: a tárgyak speciális megkülönböztetésének képtelensége. Most éppen ezen dolgozunk Gergely Györggyel. Képzeld, vele a munkáról még most is angolul beszélünk.

– *Miért?*

– Mert nem tudom a szakszavakat magyarul; a szakirodalmat ugyanis nem magyarul olvasom. Ha olvasnám a *Thalassát*, bizonyára sok mindent megtanulnék magyarul. Érdekes, amikor az édesanyám meghalt, akkor nagyon javult a magyarom.

– *Ez nagyon szép...*

– Igen, és annak ellenére javult, hogy nem beszéltem többet az anya-

¹⁶ Ogden, T. (1994): The analytic third: Working with intersubjective clinical facts. *International Journal of Psychoanalysis*, 75: 3–19.

nyelvemen, mint máskor. Javult a kiejtésem és a szókinccsem is, több szóra emlékeztem, ahogy anyámat bevettem, visszavettem magamba.

– *Nem okoz nehézséget, hogy nem az anyanyelvén végzi az analíziseket?*

– Nem. Vannak persze nehézségek, mint minden analízisben, de nem ezzel van a problémám.

– *Magyarul is tudna analizálni?*

– Azt hiszem, nem mernék megpróbálkozni velem.

– *És amikor tizenhét évesen, nem beszélve még jól angolul, elkezdte a saját analízisét Londonban?*

– Sokat tanultam angolul az analízisemben.

– *Akkor ez a második anyanyelve...*

– Igen, nem volt nehéz megtanulnom. Sok gondom volt akkoriban, de az angol nem okozott problémát. Magyarul viszont nem mernék már analizálni... Bár... mostanában esténként többet olvasok magyarul, mint eddig.

– *Szépirodalmat?*

– Igen. Próbálok visszamenni a gyerekirodalomra, arra az időre, amikor abbahagytam a magyarul olvasást. Amikor elmentem, Thomas Mann-t olvastam, és most újra elkezdtem magyarul. Karinthy-t is újraolvasom, nála hagytam abba annak idején a magyar szépirodalmat.

– *A mai magyar szépirodalmat is olvassa?*

– Igen, de azt egyelőre nem magyarul... Talán egyszer majd sikerül olyan szintre fejlődöm...

– *Milyen érzés visszajönni Budapestre?*

– Most vagyok itt harmadszor, 1967 óta. Mind a háromszor ebbe az épületbe¹⁷ voltam hivatalos. Először az édesapámat kísértem el, amikor díjat kapott az akadémia-tól,¹⁸ másodszer egy konferenciára jöttem, és most ez a harmadik alkalom. Mindegyik visszatérés könnyebb egy kicsit az előzőnél. Legelőször nem éreztem jól magam. Furcsának találtam, hogy Budapest valahogy nem változott eleget, és mégis túl sokat változott. Mást vártam, de hogy pontosan mit, azt nem tudom: vagy azt, hogy sokkal többet változik a város, vagy azt, hogy egyáltalán semmit. Második alkalommal már jobb volt visszatérni, és most még inkább az, mert tudhattam előre, milyen városba érkezem.

– *Visszament a régi grundra?*

¹⁷ A Magyar Tudományos Akadémia Roosevelt téri épülete.

¹⁸ Fónagy Ivánt 1995-ben a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választották.

– Igen, minden alkalommal visszamentem, megnéztem, és egyre kisebb... De nem azért, mert én nővök, hanem azért, mert építenek rá. Nézttem is, hogyan lehetne így focizni rajta. Fölkerestem a házat is, ahol éltünk. Tíz éve még szörnyű állapotban volt, azóta már felújították. És tudom, hogy itt, erre jár a kettes villamos.

– *Köszönöm a beszélgetést.*